

Damir SABALIĆ

Crkva i samostan sv. Marije na Glavotoku – reinterpetacija građevnog razvoja

Damir SABALIĆ

viši stručni savjetnik konzervator, dipl. povjesničar umjetnosti

Ministarstvo kulture i medija Republike Hrvatske

Uprava za zaštitu kulturne baštine

Konzervatorski odjel u Rijeci

Užarska 26

HR – 51 000 Rijeka

sabalicd@gmail.com

UDK 726:7.025.4:27-523(497.5 Glavotok)(091)"14/17"

904:726:271.2(497.5 Glavotok)(091)"14/17"

Izvorni znanstveni članak

DOI: <https://doi.org/10.58173/kz.77.5>

Samostan sv. Marije na Glavotoku smjestio se na krajnjoj sjeverozapadnoj točki, "glavi otoka", po kojoj je i dobio ime. Prvi spomen Glavotoka seže u 1277. godinu i veže se uz žensku eremitažu s pripadajućom kapelom. Sredinom 15. stoljeća knez Ivan Frankapan daruje crkvu s imanjem franjevcima trećoredcima. Franjevci, predvođeni fra Matijom Bošnjakom Mastilićem, grade samostan, a početkom 16. stoljeća i novu crkvu. U radu su predstavljeni rezultati zaštitnih i istražnih radova na crkvi i dijelu samostana sv. Marije na Glavotoku. Analiza samostanskog sklopa, dopunjena novim saznanjima, omogućila je reinterpetaciju građevnog razvoja crkve i dijela sklopa uz svetište. Utvrđeno je da je renesansna franjevačka crkva s početka 16. stoljeća sagrađena na mjestu ranije srednjovjekovne frankapanske crkve. Pritom se poštovala zadana orijentacija, a sačuvao se i u novu građevinu inkorporirao čitav sjeverni lateralni zid stare crkve s ostacima freske. Dokazano je da je tzv. frankapanska kapela profani prostor koji je u 16. stoljeću prenamijenjen u sakristiju. Utvrđen je izgled crkve iz 16. stoljeća, bitno izmijenjen barokizacijom u drugoj polovici 18. stoljeća. Interpretirani su nalazi niše za orgulje i propovjedaonicu. Predstavljeni su i novi nalazi kamene plastike, dviju kamenih konzola iz prve polovice 15. stoljeća. Katalog glagoljskih natpisa dopunjen je s četiri primjerka, dijelovima nadgrobni ploča s glagoljskim oznakama iz 1703. godine i monogramima Dragutina Parčića.

Ključne riječi: Frankapani, franjevci trećoredci, samostan i crkva sv. Marije, Glavotok, građevni razvoj 15. – 18. stoljeće, freska, kamena skulptura iz 15. stoljeća, glagoljski natpisi.

Završetak glavnine radova na obnovi crkve i dijela samostana na Glavotoku koincidirao je s obilježavanjem 550. godišnjice njegova osnutka. Na stručnom skupu održanom u povodu ovoga jubileja imao sam priliku predstaviti rezultate zaštitnih i istražnih radova koji se od 2015. godine izvode na crkvi i dijelu samostana oko svetišta.¹ Pored ovih, u ovom ću radu predstaviti najnovije nalaze do kojih je došlo prilikom izrade kataloga kamene plastike.² Sva ova saznanja upućuju na novo čitanje i pouzdaniju rekonstrukciju početaka i građevnog razvoja glavotočkog samostana.

Samostan sv. Marije na Glavotoku smjestio se na krajnjoj sjeverozapadnoj točki, *glavi otoka*, po kojoj je i dobio ime. Prvi spomen Glavotoka seže u 1277. godinu i veže se uz žensku eremitažu s pripadajućom kapelom.³

Ne čudi podatak o postojanju frankapanskog posjeda baš na ovome mjestu s obzirom na strateški značajnu poziciju na plovnom putu, u neposrednoj blizini Belog na susjednom Cresu, istovremeno i na administrativnoj granici srednjovjekovnog Krka.⁴ Strateška pozicija ovog samostana bila je uzrok privremene deložacije trećoredaca od strane kneza Ivana VII. 1479. i 1480. godine,⁵ ali i opstanka u nekoliko navrata kasnije, kad vlast u Veneciji podržava trećoredce.

Prije dolaska trećoredaca ovdje je postojala crkva pod patronatom kneževske obitelji Frankapana s pripadajućim imanjem. Suprotno dosadašnjem mnijenju, koje staru crkvu vidi u prvotnoj sakristiji, tzv. frankapanskoj kapeli, a sadašnju crkvu smatra novom gradnjom, najnovija istraživanja pokazala su da je nova crkva sagrađena na mjestu zatečene uz znatno povećanje dimenzija. Pritom se poštovala zadana orijentacija, a sačuvao se i u novu građevinu inkorporirao čitav sjeverni lateralni zid

¹ Ovim je radovima prethodila izrada inventara pokretnih kulturnih dobara (G. Sobota Matejčić, D. Sabalić, D. Krizmanić, 2004.) i sondiranje zidova u zoni svetišta (R. Oštrić, 2008.). Od 2015. godine dosad izvršen je zahvat preventivne zaštite na cjelokupnom fondu stare knjižne građe samostanske knjižnice i knjige su smještene u nove police u novouređenom prostoru. U tijeku su zaštitni konzervatorsko-restauratorski radovi na korskim klupama pod konzervatorskim nadzorom G. Sobota Matejčić.

² Damir Sabalić: Katalog kamene plastike u: Konzervatorska studija i arhitektonska snimka povijesnog dijela samostana sv. Marije na Glavotoku, Renato Cottiero, 2019.

³ Antoljak, *Miscellanea*, sv. II-IV, Zadar, 1957. prema RUNJE 2005, 17.

⁴ MARKOVIĆ 2002; SLUKAN ALTIĆ 2016, 43.

⁵ IVANČIĆ 1910, Prilog XX, 24.

Sl. 1. Sjeverni lateralni zid srednjovjekovne crkve

stare crkve. Zid dužine 710 cm i debljine oko 70 centimetara građen je uslojenim izduženim tesancima povezanim vapnenom žbukom sa srednje krupnim sivim lokalnim agregatom. **(Sl. 1.)** Širina pasova je nejednaka. Na trećini dužine na istočnom dijelu zida nalaze se zazidana vrata. **(Sl. 2.)** Po tragovima na vanjskoj strani vidljivo je da su vrata imala kamene, vjerojatno šiljasto zaključeni okvir. Ostaci žbuke pročelja i začelja prvotne, srednjovjekovne crkve jasno su vidljivi u fugama na spojevima starog zida i dograđenih dijelova, nekadašnjim sjeverozapadnim i jugozapadnim uglovima.⁶ **(Sl. 3. i 4.)** Niša vrata s unutarnje strane zaključena je plitkim segmentnim nadvojem. Na donjem dijelu zida s unutarnje strane očuvala se izvorna žbuka s ostacima dva dijela fresko oslika. **(Sl. 5.)** Sve upućuje na to da se radi o jednoj od crkvice građenih u romanič-

⁶ Na ove tragove, po kojima se i ranije moglo utvrditi postojanje i dimenzije prvotne crkve, upozorio je gvardijan fra Anto Garić.

Sl. 2. Zazidana bočna vrata i istočni dio srednjovjekovnog zida

koj tradiciji kakve srećemo diljem otoka, ali i čitavog Kvarnera, a koje se datiraju u širokom vremenskom rasponu od 13. do 15. stoljeća.⁷ Jednostavna, pravilno orijentirana građevina pravokutnog tlocrta s drvenim krovom i polukružnom apsidom prekrivenom škrlom, s jednostavnom preslicom nad ulazom na zapadnom pročelju. (Sl. 6.) Smještaj uz samu morsku obalu i na posjedu vladarske dinastije dodatno naglašava stratešku, a potom i simboličku važnost lokaliteta. Na vanjskom licu istočnog dijela starog zida, od zazidanih vrata do njegova kraja, uočava se nepravilniji slog i manje kvalitetan kamen, posebno u najdonjem dijelu. Ako se radi o tragu dogradnje ili popravka, oni su se dogodili prije izvođenja freske pa ovaj zahvat ne možemo povezati s dokumentiranim proširenjem crkve nakon dolaska franjevac.⁸ Asimetrična pozicija zazi-

⁷ HILJE 1999; DOMIJAN 2001.

⁸ IVANČIĆ 1910, Prilog XX, 24.

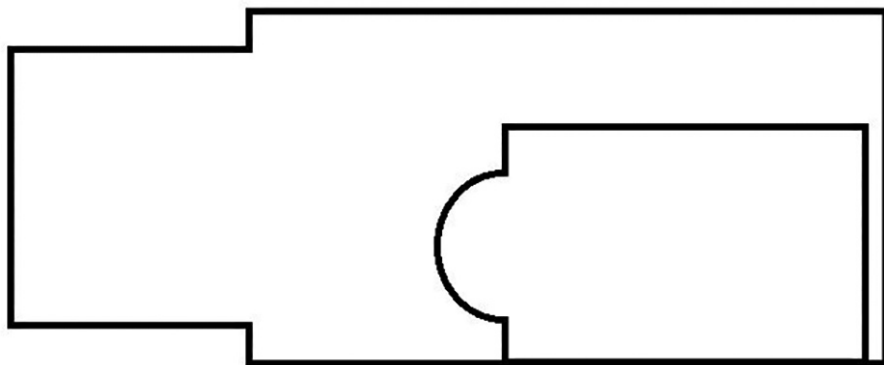
Sl. 3. Spoj srednjovjekovnoga starog zida i renesansnoga dograđenog dijela

Sl. 4. Ostaci žbuke sa začelja prvotne, srednjovjekovne crkve u fugi na spoju starog i novog dijela istočnog zida

Sl. 5. Unutarnja strana sjevernog zida s tragovima vrata i ostacima povijesnih slojeva žbuka s freskama, posvetnim križevima i natpisima (foto: Damir Krizmanić)

Sl. 6. Tlocrtna dispozicija srednjovjekovne i renesansne crkve

danih vrata u odnosu na dva dijela freske upućuje na zaključak da su probijena naknadno i u tom su trenutku oslici izgubili prvotnu namjenu. Naselivši se na Glavotok, fratri su izgradili samostan i, sudeći prema izvorima, proširili zatečenu crkvu sv. Marije, prije 1480. godine.⁹ Moguće je da je u sklopu ovog proširenja probijen bočni ulaz u crkvu.

Ostaci fresaka na sjevernom zidu jedan su od samo nekoliko očuvanih primjera fresko slikarstva na otoku Krku. Posebnu pažnju plijeni neuobičajena forma oslika. Radi se o simulaciji na zid obješene trake platna, dužine 272 cm i visine oko 70 cm i skromnog ostatka još jednog dijela freske (cca 20 x 30 cm) na istočnoj strani zida, koji je s prethodnim činio cjelinu. Izduženo polje unutar dvobojnog, terakota i narančastog okvira podijeljeno je u osam pravokutnih segmenata omeđenih crnom i zelenom, s po jednim stiliziranim vegetabilnim motivom. (Sl. 7.) Sedam motiva iscrtanih skicozno crnim ili terakota pigmentom je simetrično, dok asimetrični motiv u krajnjem lijevom, zapadnom segmentu označava rub prikaza. (Sl. 8.) Logično je očekivati da se pandan ovome nalazio na krajnjem desnom dijelu desne freske, uništenom kod ugradnje baroknog oltara. Ispod ovoga naziru se skromni ostaci ravnih crnih linija, mogućih ostataka stilizirane zavjese. Na površini zida iznad freske očuvan je dio istog sloja žbuke na kojoj je i oslik, u obimu dostatnom da se

⁹ IVANČIĆ 1910, Prilog XX, 24.

Sl. 7. Ostaci freske

Sl. 8. Ostaci freske

sa sigurnošću može zaključiti kako nije bilo oslika u gornjim zonama. S obzirom na oblik obješenog platna, dekorativni karakter i poziciju, moguće je da se radi o osliku koji je služio kao donji dekorativni okvir glavnog prikaza koji se prigodice prezentirao na zidu.¹⁰ U ovom slučaju moglo se raditi o tapiseriji, izvezenom ili oslikanom platnu ili pak slici na kožnom nosiocu. Dekorativne kožne tapete široku primjenu imaju tijekom 17. stoljeća, naročito na području utjecaja Venecije, ali pojavljuju se i ranije.¹¹ Prisutnost kožnih tapeta i tapiserija na imanjima hrvatskih velikaša ilustriraju popisi razgrabljenih dobara s imanja Zrinskih, Frankapana i njihovih pristaša iz 1672. godine.¹² Primjer oslikane kože koji je služio kao okvir Ughettovoj kompoziciji iz 17. stoljeća nad trijumfalnim lukom crkve Navještenja Marijina u franjevačkom samostanu na Koš-

¹⁰ Primjer ovakvog koncepta očuvao se u svetištu katedrale sv. Justa u Trstu.

¹¹ CVITANOVIĆ 1974.

¹² LASZOWSKI 1948; HORVAT – MATEJČIĆ – PRIJATELJ 1982, 622.

Sl. 9. Istočna kamena konzola

Sl. 10. Zapadna kamena konzola

ljunu čuva se u samostanskoj galeriji.¹³ Unatoč činjenici da su rijetki primjerci očuvani, produkcija dekorativne i ceremonijalne tapiserije od 14. do 16. stoljeća bila je izuzetno razvijena te nema sumnje da je ovakvih primjeraka bilo i na Krku.¹⁴

Nastanak freske možemo smjestiti u prvu polovicu 15. stoljeća, razdoblje prije dolaska franjevaca, kad je crkva služila kao kapela obitelji Frankapana. Iz približno istog su doba i dvije kamene konzole recentno pronađene u refektoriju samostana. Radi se o dva vrsno klesana fragmenta nosača sjedeće klupe od bijelog vapnenca. Trenutačno također služe kao nosači za klupe u samostanskom refektoriju, ali su grubo oštećeni s gornje i stražnje strane zbog prilagodbe novom ambijentu.

Istočna, šira konzola (44 x 19 x 43 cm) sastoji se od profilirane konkavne grede s tri frontalne fasete, baze i istaknutoga gornjeg dijela. Srednja faseta se širi do krajnjih rubova u donjem dijelu i povezuje bazu s

¹³ Franjevački samostan Košljun, inventar pokretnih kulturnih dobara, br. elaborata 502, Konzervatorski odjel u Rijeci, Rijeka, 2003.

¹⁴ CAMPBELL 2002.

prominirajućim gornjim dijelom. Poligonalno frontalno polje gornjeg, istaknutog dijela odrezano je ispod polovice izvorne visine pa nije moguće iščitati uklesani motiv. (Sl. 9.)

Konkavna greda druge konzole (44 x 18 x 43 cm) raščlanjena je inventivnom izmjenom volumena i ploha čiji oblik podsjeća na detalje s nodusa quattrocenteskih kaleža. Greda povezuje bazu s prominirajućim gornjim dijelom. I na ovom komadu je odrezano pravokutno frontalno polje gornjeg, istaknutog dijela ispod polovice izvorne visine pa se ne može sa sigurnošću iščitati uklesani motiv. Moguće je, sudeći po ostatku donjeg dijela, da se radi o motivu cvijeta ljiljana. (Sl. 10.)

Na oba komada prednju plohu baze čini položeni pravokutnik sa štokanim središnjim dijelom. Bokovi su ukrašeni plitko klesanim jednostavnim linijskim bordurama i štokanjem. Radi prilagodbe novoj funkciji otučen je i stražnji dio.

Izvorno su konzole bile dio sjedišta u crkvi ili samostanu. Kvaliteta izrade, inventivnost i preciznost ova dva kasnogotička komada izdvajaju od svih ostalih primjeraka kamene plastike u samostanu, ali i onovremene klesarske produkcije na otoku, pa im uzore treba tražiti izvan otoka, možda na frankapanskim kopnenim posjedima. Vrsnoćom izvedbe usporedivi su tek s najboljim dijelovima opreme kapele sv. Barbare (Bezgrešnog Začeca) u krčkoj katedrali.¹⁵ Peterostrano profilirana, konkavno savijena greda istočne konzole podsjeća na profilacije polustupova u spomenutoj kapeli, ali elegantno izvijena srednja faseta peterostrane profilacije odaje vještiju i precizniju ruku. Zaigranom preciznom geometrijskom izmjenom volumena i prostora postignuta je dinamična ravnoteža na kratkoj gredi zapadne konzole.

Iz *predfranjevačkog* doba potječe i tzv. kapela, prostor između svetišta, klaustura i sadašnje sakristije. Ova prostorija nije bila stara frankapanska kapela, kako se pretpostavljalo, već jedna od gospodarskih ili stambenih zgrada iz vremena prije dolaska trećoredaca. Nakon uklanjanja recentnih slojeva utvrdilo se da se radi o ranijoj građevini, naknadno povezanoj s crkvenim svetištem u funkciji sakristije i potom inkorpori-

¹⁵ BRADANOVIĆ – BRAUT 2017, 34-54.

Sl. 11. Sjeverni dio stare sakristije u vrijeme obnove (gore lijevo vidi se zazidan nekadašnji prolaz prema propovjedaonici)

ranoj u istočno krilo samostana. Prilikom recentne obnove postojeće, barokne sakristije otkriven je istočni vanjski zid „kapele“ i uočeni su tragovi koji ukazuju da se izvorno radilo o prizemnici. Zadobivši funkciju u liturgiji, prizemnica je nadograđena i naknadno svođena šiljastim svodom, građenim kamenim klinovima. (Sl. 11.) Ovaj svod, izgrađen vjerojatno u trenutku nadogradnje drugog kata istočnog krila, znatno je nepravilniji i od grubljeg kamena od svoda svetišta. Stari zidovi sakristije građeni su uslojenim tesancima i pravilnim klesancima na uglovima. (Sl. 12.) Prilikom izgradnje crkve i svetišta u današnjim tlocrtnim gabaritima početkom 16. stoljeća uklonjen je stanoviti dio građevine na južnoj strani i cijeli južni zid, a otklon u orijentaciji od nekoliko radijalnih stupnjeva vidljiv je na spoju sa svetištem. (Sl. 13.) U ovoj je prostoriji bila sakristija do izgradnje sadašnje u drugoj polovici 18. stoljeća. Jedina vrata stare sakristije bila su ona prema crkvenom svetištu. Niša u sjevernom

Sl. 12. Klesanac na sjeverozapadnom uglu stare sakristije

Sl. 13. Spoj stare sakristije i svetišta

zidu formirana je naknadno i ojačana lukom od opeke. Naknadno je probijen i prozor u zapadnom zidu, prema klaustru, da bi opet bio zazidan prilikom probijanja vrata u vrijeme gradnje sadašnje sakristije. Prozor je postojao u vrijeme prije nadogradnje samostanskih krila i zatvaranja ophoda klaustra. Osim ovih, probijena su vrata za komunikaciju s novom sakristijom te još jedna za ulaz u kor. Sva vrata imaju nadvoje od cigle, osim onih najstarijih prema crkvi čiji je nadvoj od kamenih elemenata. Ovaj se relativno malen prostor izgradnjom nove sakristije u 18. stoljeću našao na sjecištu komunikacija među ključnim prostorima samostana. Gotovo svaka promjena na ovom dijelu samostana odražavala se u obliku nekog zahvata vidljivog na zidovima i svodu. Zadnji veliki zahvat bio je probijanje vrata u svodu na zapadnoj strani. Ova vrata, sada zazidana, kojima se prilazilo drvenim stubištem prislonjenim uz sjeverni zid, vodila su na prvi kat i u nekadašnju propovjedaonicu. Sondiranjem je utvrđen niz slojeva žbuka i naliča, ali ne i tragovi oslika prije baroknog razdoblja.¹⁶

U jeku izgradnje nove crkve, u koju će se inkorporirati sjeverni zid prethodne manje crkve, dužd Leonard Loredan 11. studenoga 1507. naređuje da se s mjesta upravitelja svih samostana uklone svi koji nisu mletački podanici. Ovim je ukazom bio pogođen i Matej Mastilić,¹⁷ najvažnija ličnost u vrijeme širenja reda na područje Dalmacije, Kvarnera i Istre i graditelj bez premca u povijesti ne samo trećoredaca. Rođenjem Bosanac, odanost Veneciji dokazuje svojom izjavom i svjedočenjima državnih službenika, svojih suradnika. Iz ovih izjava, iz prve ruke, između ostalog, doznajemo da je upravo fra Matej preuzeo samostan nakon pavlinske epizode 1480. godine, da je izgradio lijep samostan i cisternu te da je počeo izgradnju *lijepa i velike* crkve.¹⁸ Ovdje se vjerojatno govori o istočnom krilu današnjeg samostana. Koji je od dvije cisterne koje postoje na Glavotoku izgradio fra Matej s većom ćemo vjerojatnošću moći pretpostaviti nakon što se istraže obje i usporede s onom u ostacima samostana na Bijaru kraj Osora na Cresu.¹⁹

¹⁶ Glavotok, Crkva Bezgrešnog Začeca BDM, Pokusno sondiranje Frankopanske kapele i dodatno sondiranje svetišta, Ars restaura d. o. o., Zagreb, svibanj 2015.

¹⁷ IVANČIĆ 1910, 163-167.

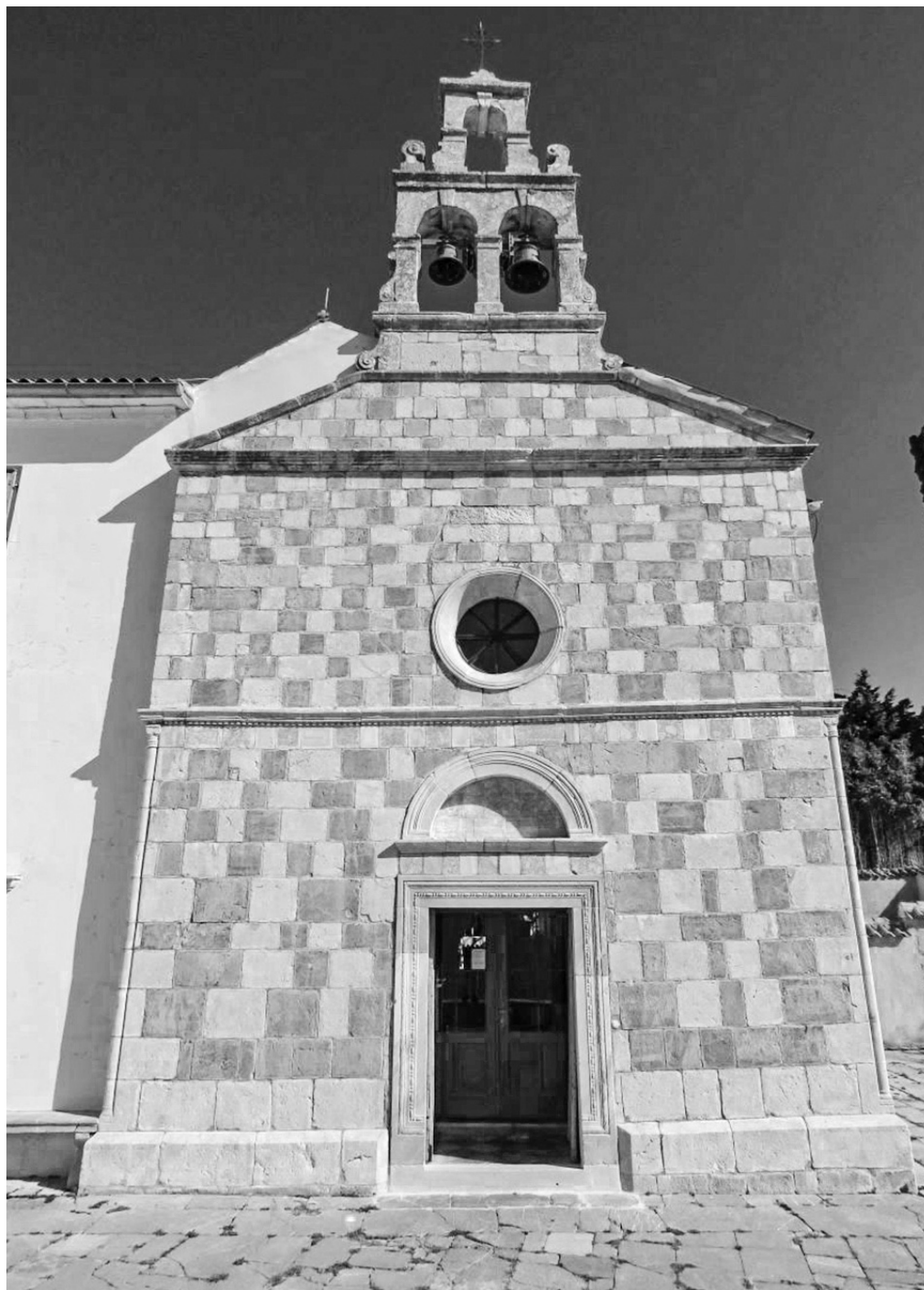
¹⁸ IVANČIĆ 1910, Prilozi 41-45.

¹⁹ IVANČIĆ 1910, Prilozi 41-45.

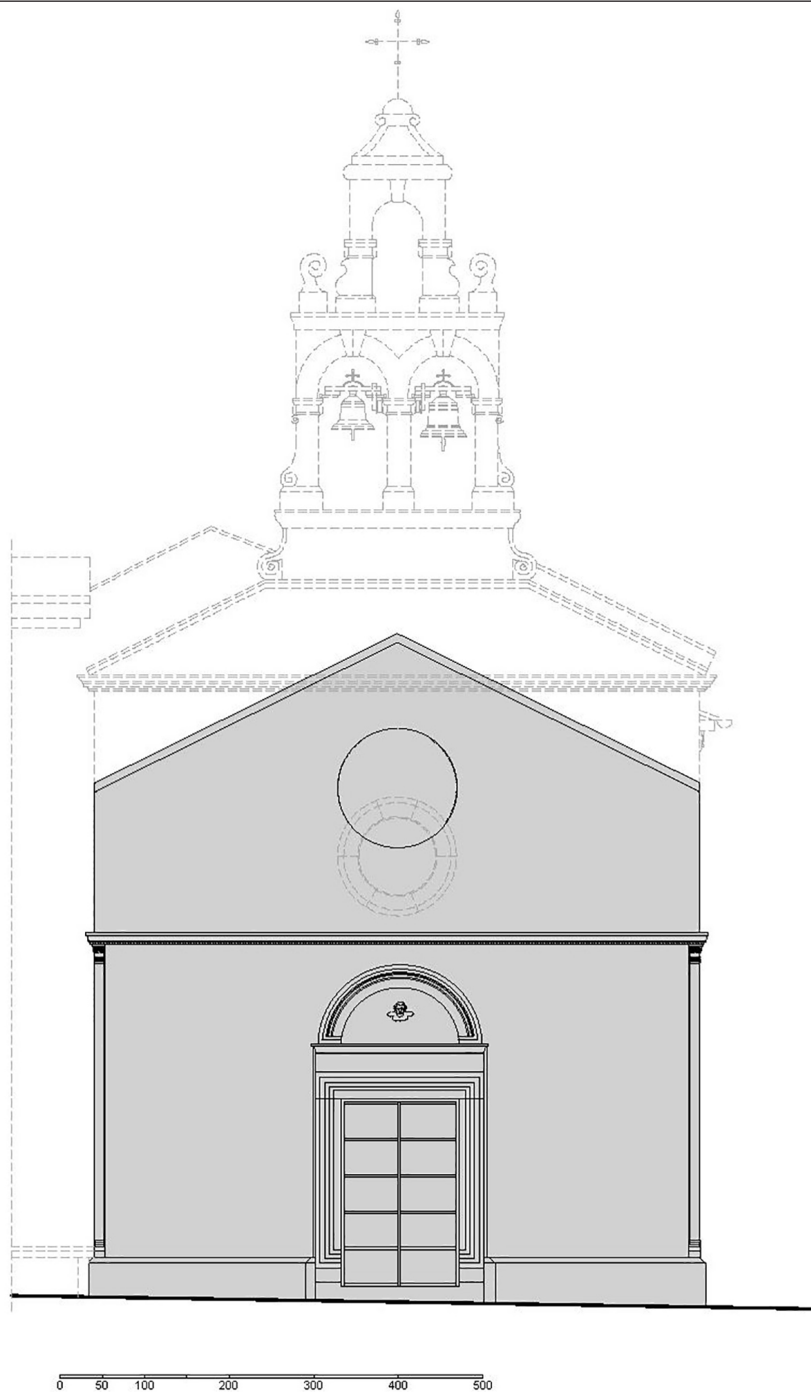
Možemo pretpostaviti da je nova crkva uglavnom bila dovršena do 1512. godine, kad fra Matej konačno odlazi s Glavotoka na Rab.²⁰ Iako je obrise prvotne crkve i crkve iz 1512. godine bilo moguće iščitati i ranije, uklanjanjem unutarnje žbuke i cementnih fuga s vanjskog plašta mnoge su činjenice postale očigledne. Položaj i orijentacija zadani su prethodnom, zatečenom crkvom. Nova crkva građena je kao i gotovo sve tadašnje crkve propovjedničkih redova kao jednobrodna građevina pravokutnog tlocrta s pravokutnom apsidom i sakristijom na sjeveru. Koncept jedinstvenog prostora svu pažnju usmjerava ka svetištu čiji je svod projekcija šiljasto zaključenog trijumfalnog luka. Dvoslivno drveno krovšte otvorenog podgleda bilo je prekriveno kupom kanalicom. Svjetlo je dopiralo kroz okulus na pročelju, dva izdužena, vjerojatno šiljastim lukom zaključena prozora na južnom bočnom zidu te prozorima u svetištu čiji nam raspored i dimenzije nisu poznati. Izvorno osvjetljenje svetišta negirano je uklanjanjem začelnog zida i probijanjem postojećeg prozora na južnom zidu. Pored glavnog ulaza, izvorno je postojao i danas aktualan ulaz iz klaustura u brod neposredno uz trijumfalni luk te vrata između svetišta i sakristije. Iznad sva tri otvora su segmentni nadvoji od komada sivo-smeđeg lokalnog vapnenca. Od istog materijala izvedeni su svodovi u svetištu i staroj sakristiji.

Pročelje crkve krase pravokutni portal od sivo-bijelog mramora ukrašen linearnim profilacijama, motivom astragala i povezanim lovorovim vijencem. (SI. 14.) Nad ovim je polukružna luneta u profiliranom kamenom okviru oslonjenom o izbačenu profiliranu gredu. Između ove grede i grede portala je red naizmjeničnih dekorativnih kvadara crvene breče i bijelog mramora. Neposredno nad lunetom teče jednako konstruiran dekorativni niz ispod razdjelnog vijenca. Profil razdjelnog vijenca složen je od gornjeg izbačenog, konkavno dijela i torusa, ispod kojeg teče niz zubaca. Razdjelni vijenac na uglovima pridržavaju tročetvrtinski stupovi uklesani u uglovno kamenje fasade. U veće blokove vapnenca uklesani su i kapiteli i baze stupova. Stupovi počivaju na rizalitno istaknutom soklu sa zasječenim gornjim bridom. Sokl se pruža duž kamenog dijela fasade u visini od 65 cm na pročelju, gdje je kota poda zbog

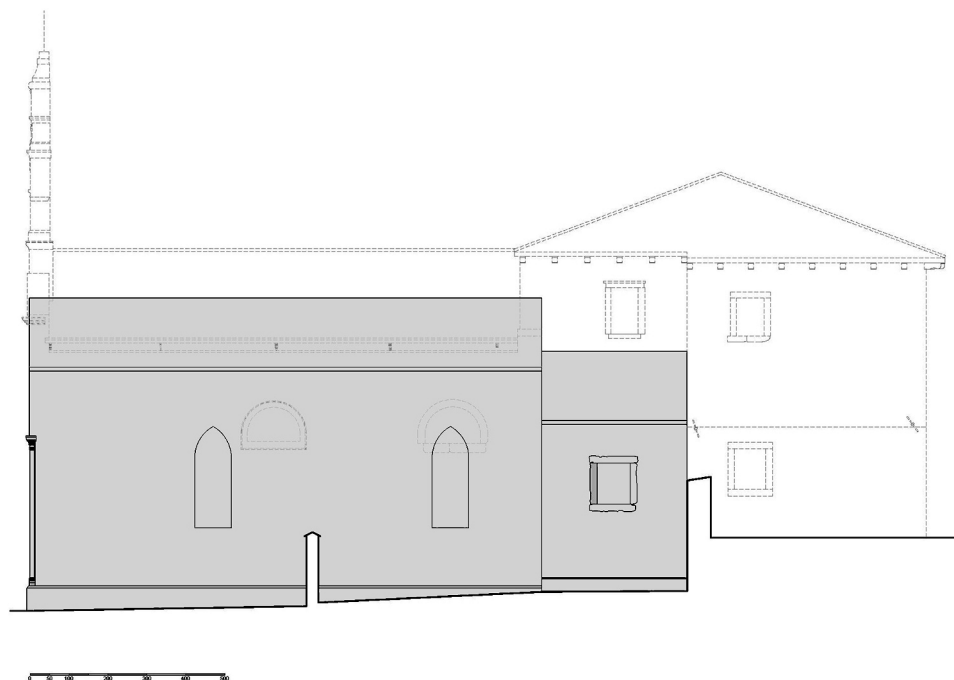
²⁰ IVANČIĆ 1910, 167.

Sl. 14. Pročelje crkve

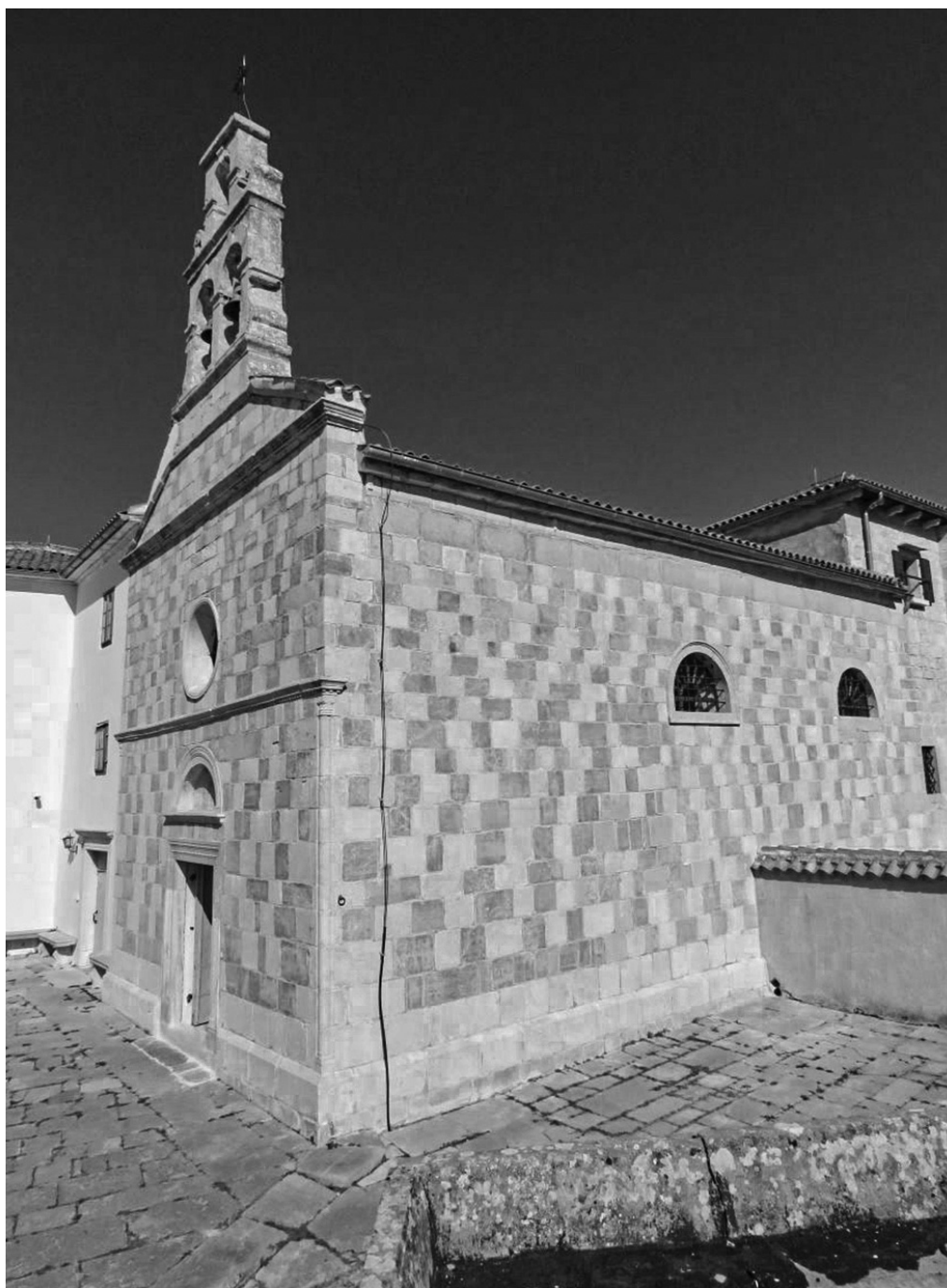
Sl. 15. Pretpostavljeni izgled pročelja renesansne crkve prije baroknih izmjena (preslica koja je vjerojatno krasila pročelje nije prikazana zbog nedostatnih informacija o njenom izgledu) (crtež: Renato Cottiero)

Sl. 16. Pretpostavljeni izgled južne strane renesansne crkve prije baroknih izmjena (crtež: Renato Cottiero)

konfiguracije terena najniža. Nad razdjelnim vijencem je okrugli okulus. Jedini ukras ovog prozora je jednostavno profilirani okvir od bijelog vapnenca. Izvorno je stajao 80 cm više od današnje pozicije. Streha renesansne crkve u odnosu na današnju bila je niža za oko 60 cm, a razlika u visini pročelja u odnosu na barokno, koje stoji i danas, bila bi oko 1 metra. (Sl. 15. i 16.) Ako je pročelje crkve iz 16. stoljeća koncipirano bez preslice, poput mnogih franjevačkih crkava, npr. u Cresu, Zadru, Šibeniku, Pagu, Puli i obližnjem Senju, izvorna preslica je mogla stajati i nad začelnim zabatnom zidom. Ako prikaz glavotočke crkve s Klobučarićeve karte iz 1586. godine uzmemo kao referentan za njezin onodobni izgled, crkva je imala preslicu, i to na glavnom pročelju.

Izvorni izgled zabatnog dijela i čitavog prvotno znatno nižeg pročelja izmijenjen je u vrijeme podizanja visine crkve i postavljanje barokne preslice. Ovom je prilikom postavljen barokni razdjelni vijenac u bazu

Sl. 17. Pogled na crkvu s juga (pod strehom se vidi red masivnih sivih klesanaca ugrađenih prilikom barokne nadogradnje crkve)

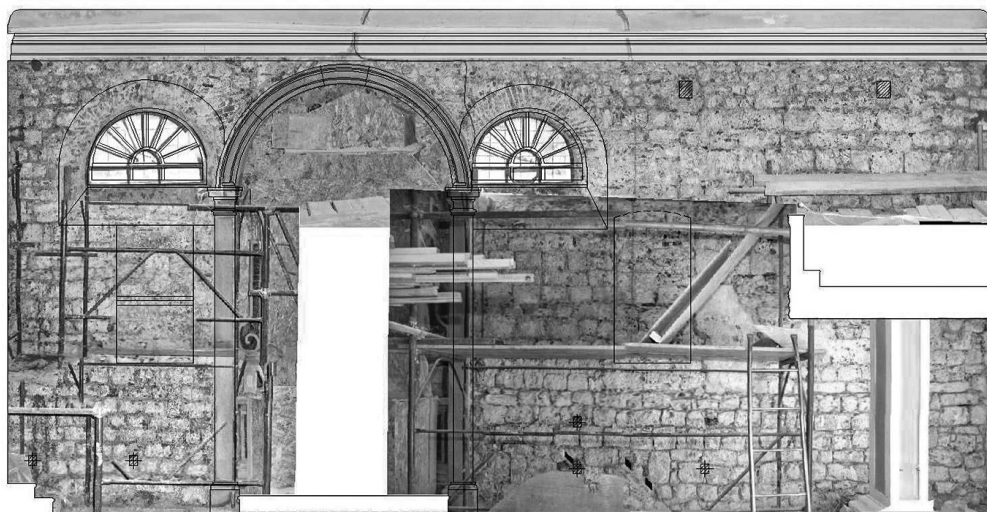

Sl. 18. Južni zid svetišta s baroknim nadogradnjama

zabata, a sam zabat je prilagođen za novi zvonik. Preslica ima tri otvora za zvona. Zvona iz 17. i 18. stoljeća koje spominje Stjepan Ivančić u monografiji Trećeg reda²¹ zamijenjena su 1932. godine novima iz zagrebačke radionice zvonoljevača Kvirina Lebiša.

Južni potkrovnji vijenac rizalitno je istaknut sa zasječenim donjim bridom i ukrašen s pet dekorativnih konzolica isklesanih u kamenim blokovima. Već je spomenuto da su na južnoj fasadi izvorno stajala dva izdužena, vjerojatno šiljasto zaključena prozora. Dijelovi erti ovih prozora čuvaju se u samostanskom lapidariju. Važno je spomenuti da je izvorno južna fasada bila niža za visinu ubačenog reda masivnih blokova sivog vapnenca neposredno ispod potkrovnog vijenca. (Sl. 17.) Osim sjevernog zida koji je izvorno bio žbukan, vanjski zidovi su izvedeni od klesanaca lokalnog bijelog i sivog vapnenca s već opisanim dekorativnim

²¹ IVANČIĆ 1910, 219.

Sl. 19. Unutrašnja strana južnog zida crkve s tragovima povijesnih žbuka, izvornih prozora, krovnih konzola, prve pozicije pjevališta i oltara (fotografija i nacrt: Renato Cottiero)

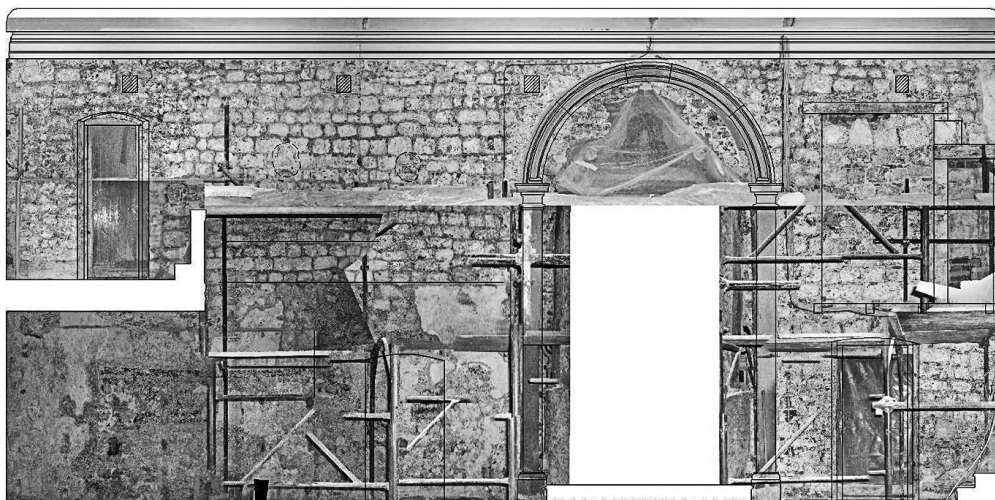
akcentima breče i mramora na pročelju. Uzore za ovakav način oblikovanja ne treba tražiti dalje od Raba; katedrale i crkve sv. Frane u Komračaru pri čijoj je izgradnji fra Matej osobno i vlastoručno sudjelovao i čime se osobito ponosio.²² Motivi ugaonih tročetvrtinskih stupića i dvobojnoga dekorativnog pojasa iznad portala često se susreću na Cresu, odakle potječu klesari i graditelji crkve.²³

Nad naknadno probijenim prozorom na južnom zidu svetišta može se iščitati izvorna visina potkrovnog vijenca svetišta, i to na visini trećeg reda kamena iznad prozora. (Sl. 18.) Do ove visine zid je građen finim klesancima, u skladu s ostalom fasadom. Svetište je nadograđeno u razdoblju između gradnje početkom 16. stoljeća i dogradnje kora u 18. stoljeću.

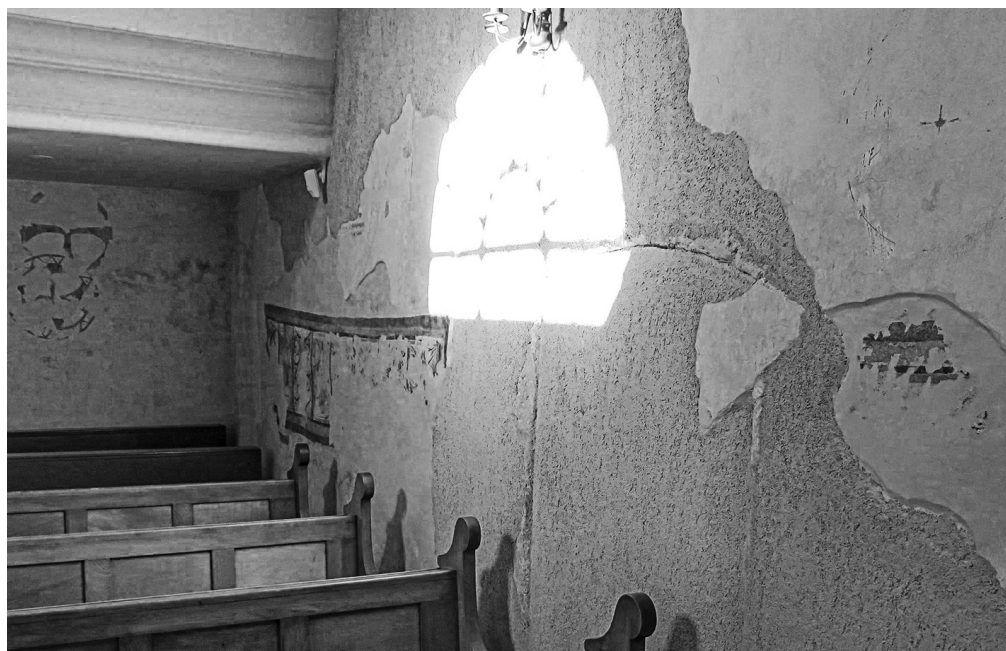
Spomenuto je da je prvotno drveno krovništvo crkve iz 16. stoljeća imalo otvoreni podgled i bilo niže za oko 60 cm. (Sl. 19. i 20.) Vezne grede ovog krovništva oslanjale su se na po pet u prostor crkve isturenih kamenih konzola sa svake strane. Bijele, vapnom ličene zidove krasili su crveni posvetni križevi. Križevi su oslikavani u više faza pa se nakon restaura-

²² IVANČIĆ 1910, Prilog XXXVIII, 42.

²³ M. BRADANOVIĆ 2007; 2011; 2016; BORIĆ – GUDELJ 2019.

Sl. 20. Unutrašnja strana sjevernog zida crkve s tragovima povijesnih žbuka, bočnih vrata, krovni konzola te zazidanih niša orgulja odnosno propovjedaonice (fotografija i nacrt: Renato Cottiero)

Sl. 21. Sjeveroistočni dio crkve s tragovima zazidanih bočnih vrata i ostacima povijesnih slojeva žbuka s freskama, posvetnim križevima i natpisima

cije preklapaju. **(Sl. 21.)** Na bijelom vapnenom naliču zapadnog i sjevernog zida naziru se ostaci još uvijek neodgonetnutih latiničnih natpisa istim crvenim pigmentom kojim su izvedeni posvetni križevi.

Svetište je bilo podignuto za dvije stube u odnosu na brod. Na gornju stubu postavljena su dva pilastra zidana klesancima sivog vapnenca, zaključena dvama kapitelima koji pridržavaju šiljasti luk. Prednji brid luka je ukrašen torusnim motivom. U podgledu, na spoju dvaju krakova, smješten je zaobljeni režanj. Zaglavni kamen je s prednje strane prekriven franjevačkim amblemom izvedenima u štuku. Prednje i unutarnje konkavno zakrivljene stranice kapitela ispunjene su naivno klesanim vegetabilnim motivima, stiliziranim križevima, „TAU“ križem i krunicom.

Glavni portal, ugaoni stupovi, donji razdjelni vijenac pročelja, okvir rozete i pseudokonzole na južnom potkrovnom vijencu djelo su creske klesarske radionice.²⁴ Skromni repertoar od samo nekoliko komada na pročelju glavotočke crkve odražava karakterističan veliki raspon kvalitete klesarskog dlijeta unutar iste radionice. Ostalu lokalno nastalu građu, raznolikije namjene, karakterizira rustična obrada i znatno skromnija, gotovo naivna modelacija. Posebno su intrigantni kapiteli trijumfalnog luka. Osebniji izbor i interpretacija motiva na kapitelima upućuje na uvezene koncepte²⁵, a rustična izvedba na ruku lokalnog klesara skromne skulptorske vještine.²⁶ Analiza ikonografskog programa prizora na kapitelu, uključujući križeve-drveća koji flankiraju ružarij te endemičnog TAU (crux commissa), tek predstoji. **(Sl. 22.)**

Prva varijanta pjevališta nad ulazom bila je nešto viša i dublja u odnosu na današnje.²⁷ **(Sl. 23.)**

Krajem 17. stoljeća iznad bočnih vrata u sjevernom zidu probijen je veći pravokutni otvor za smještaj orgulja kupljenih u Veneciji te manji otvor s desne strane za prilaz orguljama. Bočne stranice okvira su kamene, a grede drvene. Ekspertiza organologa, prof. Emina Armana po-

²⁴ BRADANOVIĆ 2007; 2011; 2016; BORIĆ – GUDELJ 2019.

²⁵ Ovo je vrijeme masovnih migracija stanovništva s područja dalmatinskog zaleđa, Bosne, Hercegovine pa i znatno udaljenijih krajeva.

²⁶ Slična rustičnost i naivna modelacija javlja se na konzoli balkona iz 1509. godine, ugrađenoj na glavnom trgu u Dobrinju.

²⁷ Nakon uklanjanja recentnih i trulih slojeva žbuke, s ogoljelih zidova crkve mogli su se očitati tragovi izvornih prozora, krovnih konzola, niša za smještaj orgulja, prve pozicije pjevališta, smještaja bočnih oltara. Vidjeti: Konzervatorska studija i arhitektonska snimka povijesnog dijela samostana sv. Marije na Glavotoku, Renato Cottiero, 2019.

Sl. 22. Zapadna strana sjevernog kapitela s motivom *Tau* križa

kazala je da se radi o instrumentu izrađenom u Italiji koncem 16. stoljeća ili početkom 17. stoljeća. O kupnji ovih orgulja postoji zapis koji se čuva u arhivu samostana. Orgulje su bile smještene u niši, a orguljaš je sjedio na balkonu oslonjenom o četiri drvene konzolne grede čiji su ostaci još uvijek u zidu. Balkonu se prilazilo kroz spomenuta vrata iz prvog kata istočnog krila samostana. Nije poznato do kada su se koristile ove orgulje s kraja 16. stoljeća i jesu li novije iz 18. stoljeća, čiji su ostaci pronađeni izmiješani s onima starijima, bile smještene u istu ovu nišu ili na pjevalište. Nakon uklanjanja orgulja s ove pozicije, zazidana je velika niša, a manja, ulazna niša je iskorištena kao prilaz propovjedaonici.

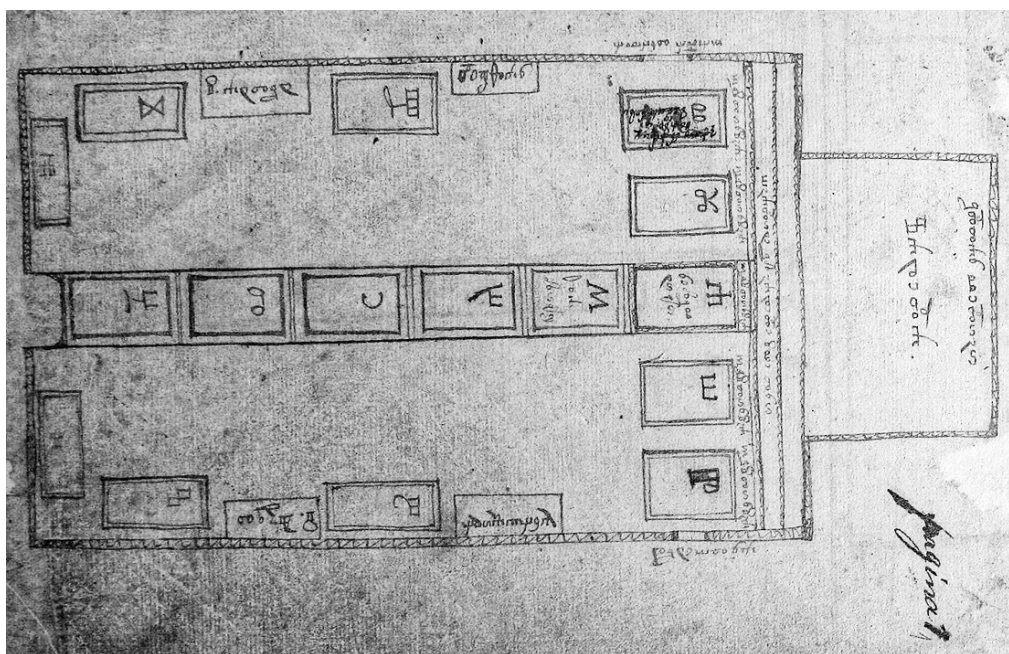
Očito je da prije obnove 1970-ih nije bilo veze između prizemlja i prvog kata u neposrednoj blizini pa se za brzi prilaz propovjedaonici iz crkve morao probiti ranije opisan prolaz kroz svod stare sakristije. Propovjedaonica je dokumentirana na dvije fotografije Dragutina Knie-

Sl. 23. Trag prve varijante pjevališta na južnom zidu (vidljiva je i zapadna reška za padnog renesansnog prozora te ostaci žbuke s posvetnim križem)

Sl. 24. Svetište 1930. godine (u gornjem lijevom kutu vidi se propovjedaonica) (foto: Dragutin Kniewald)

Sl. 25. Tlocrt crkve s početka 18. stoljeća (Knjiga ukapanja mrtvaca u crkvi sv. Marije u Glavotoku, 1704. – 1949.)

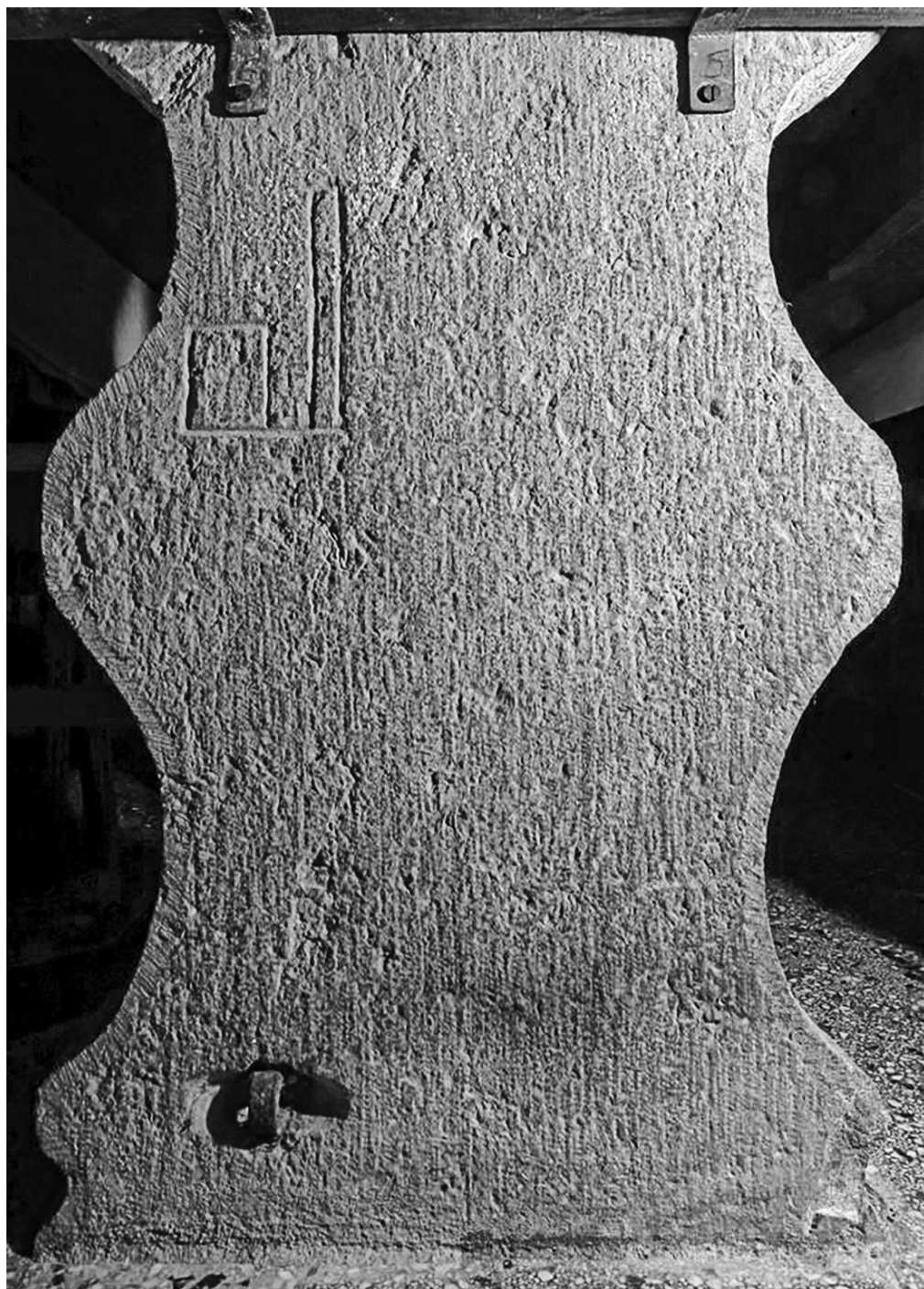
walda iz 1930. godine.²⁸ (Sl. 24.) Prilikom postavljanja propovjedaonice otučen je frontalni dio sjevernog kapitela trijumfalnog luka.

Praksa sahranjivanja pred oltarima i uopće unutar crkve provodila se i u glavotočkoj crkvi. Izvještaj s početka 18. stoljeća govori o lošem stanju partera crkve i grobnica u crkvi, o potrebnoj obnovi te donosi neke detalje o uređenju.²⁹ Parter je uređen 1703. godine uz sufinanciranje bratovštine.³⁰ Izvedeno je popločenje lokalnim sivim vapnencem, treća stuba prema svetištu od mramorne breče i dvije klupice u svetištu od crvene breče. Ovaj izvještaj pisan glagoljicom dio je knjige ukopa koja se čuva u samostanskom arhivu, a dragocjen je jer, kao autentičan dokument tog vremena, registrira ondašnje stanje i nudi pregršt vrijednih podataka. U prilogu su dva tlocrta, od kojih je jedan snimak izvedenog stanja (drugi, koji prikazuje situaciju s rasporedom grobnica koji nije realiziran, bio je prelijepljen i postao je dostupan tek nakon restauratorskog zahvata). (Sl. 25.) Doznajemo da je izgrađeno šesnaest grobnica. Pet grobnica uz sve-

²⁸ Fototeka Konzervatorskog odjela u Rijeci.

²⁹ Knjiga ukapanja.

³⁰ IVANČIĆ 1910, 175.

Sl. 26. Nadgrobna ploča iz crkve s glagoljičnim „P“, prenamijenjena u nosač stola u refektoriju (foto: Damir Krizmanić)

Sl. 27. Nadgrobna ploča iz crkve s glagoljičnim „Š“ u 19. stoljeću premještena je na groblje

tište predviđeno je za potrebe samostana, i to srednja za redovnike, sjeverna za đakone i južna za svjetovnjake. Sve ostale grobnice pripadale su bratovštini. Prva grobnica do redovničke u sredini, označena glagoljskim „M“ na nadgrobnoj ploči, predviđena je za ukop djece. Sve su ploče označene uklesanim glagoljskim slovima i imaju po dvije ili četiri ugrađene alke od kovanog željeza radi lakšeg rukovanja. Sve ploče su od grubo klesana sivog vapnenca. Dimenzije variraju; ploče uz svetište nešto su većih dimenzija i imaju četiri željezne alke, a ostale po dvije. Debljina ploča je oko 9 cm. Svaka ploča ugrađena je unutar klesanog okvira od istog materijala. Nakon izgradnje groblja u 19. stoljeću, većina ploča premještena je na groblje uz crkvu, jedna je prekrojena i koristi kao nosač stola³¹, a jednoj se izgubio trag. (Sl. 26. i 27.) U tlocrt su ucrtana četiri bočna oltara. Na sjeveroistoku oltar sv. Ružarija (*Luzar*), na sjeverozapadu sv. Antona, na jugoistoku bratovštinski oltar (*Braščina*) i na jugozapadu oltar sv. Jakova. Naznačeni su prozor na južnom zidu i vrata

³¹ Radi se o ploči iz jugoistočnog kuta crkve, s uklesanim glagoljskim slovom „P“. Ova ploča i ploča s uklesanim glagoljskim slovom „Š“, smještena su na groblju uz crkvu, nedavno su ubicirane prilikom izrade kataloga kamenih ulomaka i, uz Parčičeve monograme čine novi prilog korpusu glagoljskih spomenika (FUČIĆ 1982).

na sjevernom, stepenice pred svetištem, svetište (*kapela*) i glavni oltar (*oltar veliki*). Kor iza svetišta još nije bio dograđen. Godinu dana poslije, pekulijem tada već pokojnog o. Frane Depopea, pločama sivog vapnenca dovršeno je popločenje platoa ispred crkve.³² Ovaj zahvat dokumentiran je natpisom na stubi koji je recentno, zbog njegove zaštite, desaliniziran i pohranjen u samostan.

Početkom sedmog desetljeća 18. stoljeća postavljena su tri barokna oltara venecijanskog altarista Giuseppea Bissona.³³ Oltar sv. Antuna dovršen je 1760., a sv. Jakova 1761. godine. U isto vrijeme izrađen je i glavni oltar s bočnim vratima za u kor i ophod oko oltara s dva mramorna anđela. Veliki barokni oltari, naročito dva bočna, samim volumenom bitno su promijenili interijer, ne samo vizualno. Postavljanje ovih oltara uzrokovalo je značajne konstrukcijske izmjene na crkvi. Zbog velikih dimenzija oltara, pogotovo dubine, bilo ih je potrebno ugraditi u niše u zidu. Ovime se oslabila noseća funkcija zida pa su izvedena dva kamena luka koji uokviruju oltarne niše. Izvorne prozore zamijenila su dva barokna polukružno zaključena prozora. S obzirom na različitu vrstu kamena erti i obradu te kvalitetu ugradnje, oba prozora nisu zamijenjena istovremeno. Izgleda da je odluka o izvođenju lukova donesena naknadno i nakon izvođenja baroknih prozora jer lukovi djelomično zadiru u konstrukciju nadvoja prozora.

Visina oltara premašuje visinu veznih greda izvornog krovišta pa je ono podignuto za cca 60 cm. Izvana je pod strehu i vijenac dodan red masivnih blokova sivog vapnenca, a iznutra je otučeno deset kamenih konzola koje su nosile krovšte, nadograđen je zid, a umjesto otvorena podgleda izveden je pseudozrcalni svod pod kojim teče široki profilirani vijenac izveden u štuku. Budući da se izvorna rozeta nalazila unutar prostora otvorenog krovišta, bilo ju je potrebno spustiti za 80 cm, što je rezultiralo spuštanjem visine pjevališta nad ulazom u crkvu. Izvorna visina rozete vidi se u strukturi zida pročelja izvana, a tragovi ranijeg pjevališta prekriveni su žbukom. **(Sl. 28.)** Barokizaciju interijera upotpunili su velika barokna škropionica i oslikavanje zidova a secco tehnikom. Čeoni zid apside, lijevo i desno od trijumfalnog luka, krasio je uobičajeni

³² IVANČIĆ 1910, 175.

³³ TOMIĆ 2008.

Sl. 28. Izvorna i sadašnja pozicija rozete na pročelju crkve

motiv navještenja, a na sjevernom lateralnom zidu pronađeni su tragovi oslika s vegetabilnim motivima.

Unatoč izgradnji dvaju monumentalnih baroknih oltara, i tijekom 19. stoljeća zadržala su se dva drvena bočna oltara, kako navodi inventar, izrađen za gvardijanstva fra Filipa Šabalje 1819. godine.³⁴ Prisjetimo li se rasporeda oltara iz 1704. godine, vidimo da su oltari bliže svetištu ustupili mjesta barokiziranim drugim dvama oltarima. Bratovštinski oltar sv. Marije i sv. Ivana te oltar Gospe od Ruzarija uklonjeni su vjerojatno tijekom 19. stoljeća.

Dvije bratovštine vezuju se uz glavotočku crkvu. Knjiga ukapanja iz 1700-ih spominje bratovštinu sv. Marije i sv. Ivana „dei battuti“, najstariju (1262.)³⁵ i najmoćniju bratovštinu sa sjedištem u katedrali u Krku. Skrbila je za ubožnicu i jednom godišnje dijelila milostinju gradskim si-

³⁴ RUNJE 2005, 121.

³⁵ BOLONIĆ 1975, 24.

romasima.³⁶ Ova je bratovština redovito hodočastila na Glavotok, a 1557. godine izgrađena je i kuća nad arsenalom u kojoj hodočasnici noće.³⁷ Oltar ove bratovštine je onaj na jugoistoku, naveden jednostavno: bratovštinski, što sugerira da se radi o činjenici koja se podrazumijeva.³⁸ Ukinuta je 1814. godine. Priolijeva vizitacija iz 1603. godine navodi oltar novoustanovljene bratovštine Blažene Djevice Marije. Vjerojatno se radi o oltaru koji je u knjizi ukopa nazvan oltarom Luzarija. Mihovil Bolonić u iscrpnoj, iznimnoj studiji krčkih braščina na području Poljica navodi braščinu sv. Ruzarija i sv. Marije Glavotočke i zasebnu sv. Marije Glavotočke.³⁹ Nije jasno je li to treća, nedovoljno poznata bratovština ili je došlo do greške kod nabiranja.⁴⁰ Nedovoljno je poznata uloga bratovština u nastanku i razvoju glavotočkog samostana. Utjecaj bratovštine sv. Marije i sv. Ivana „dei battuti“ bio je bez sumnje značajan u povijesti samostana, a možda i ranije, prije dolaska trećoredaca. Potvrda prisutnosti ove bratovštine na Glavotoku u prvoj polovici 15. stoljeća ili još ranije možda bi razjasnila namjenu novootkrivenih kamenih konzola u refektoriju i freske u crkvi.

Nova sakristija i kor iza svetišta dograđeni su istovremeno kao cjelina u 18. stoljeću. Kor je spojen sa svetištem uklanjanjem začelnog zida, čije je kamenje ugrađeno u južni zid prigradnje. Arheološkim istraživanjima utvrđeno je da na mjestu kora nije bilo nikakve ranije gradnje. Oba prostora su svodena križnim svodovima. Obje sakristije, kor i svetište svojim svodovima ulaze u prostor prvoga kata. Nad novom sakristijom danas se nalazi knjižnica, a iznad kora prostorija objedinjena s prostorom nad svetištem. Četiri uparena komplementarna klesanca s po jednom zakošenom stranicom sa zabata crkve ili svetišta ugrađena su pri vrhu nadogradnje nad svetištem. (Sl. 29.) U slogu zida vide se faze nadogradnji.

Kvarnerski otoci i mletački dio Istre većim su dijelom 16. i početkom 17. stoljeća bili meta uskočkih napada. Najčešća meta ovih napada bio je otok Krk, a mnogi napadi dokumentirani su u onodobnim kroni-

³⁶ BOLONIĆ 1975, 76.

³⁷ IVANČIĆ 1910, 218.

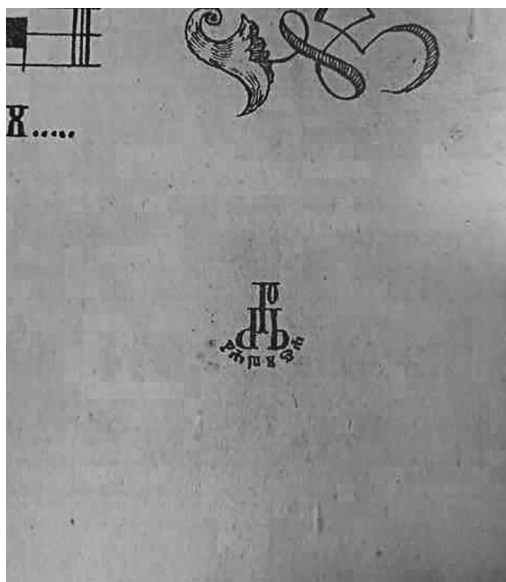
³⁸ Knjiga ukapanja.

³⁹ BOLONIĆ 1975.

⁴⁰ Valja napomenuti je da vizitacije općenito pa tako i one koje konzultira M. Bolonić, ne uključuju popis svih tadašnjih bratovština.

Sl. 29. Južni zid nadogradnje nad svetištem s ugrađenim dijelovima zabata

Sl. 30. Misi za umr'se,
monogram Dragutina Parčića

Sl. 31. Monogram Dragutina Parčića,
stol pred ulazom u samostan

kama i izvještajima. Od svih samostana je, sudeći prema arhivskim podacima, najčešće i najviše stradao Porat. Stradanja nije bio pošteđen niti Glavotok, a ovdasnji su fratri često spas nalazili u zbjegovima u obližnjim selima Brscu i Milohniću. I danas je poznat *stari mostir*, kuća u Brscu u koju su se sklanjali. Sve navedeno potaknulo je neke istraživače da nad svetištem crkve u Glavotoku s prilično velikom sigurnošću pretpostave obrambeni toranj, po uzoru na onaj nad svetištem crkve sv. Bernardina na Košljunu.⁴¹ Najnovija istraživanja provedena na Glavotoku pokazala su da se ovoj tezi treba pristupiti s oprezom i velikom zadržkom jer nisu pronađeni materijalni dokazi postojanju, ali niti nepostojanju takve strukture. O učestalim pljačkaškim i gusarskim upadima i nakon uskočke ere govori podatak o pojačavanju ulaznog dijela samostana i okivanju vrata⁴² te činjenica da su puškarnice krasile morsko pročelje samostana još u 19. stoljeću, kao i podaci o vatrenom oružju u popisima samostanskih inventara.⁴³

⁴¹ BRADANOVIĆ 2011, 238-239.

⁴² Fra Danijel Zec (†1935.) bilježi anegdotu o sukobu fra Danijela Zeca (†1843.) s Gorincima i okivanju vrata radi sigurnosti samostana (Arhiv Provincijalata franjevac trećoredaca, Zagreb, arhivski fond: Ostavština fra Danijela Zeca / Zapisi Danijela Zeca, str. 4).

⁴³ BADURINA 2013.

Sl. 32. Monogram Dragutina Parčića iz samostanskog vrta

mladi novaci učili i *loža* u sklopu njega.⁴⁴ Očito je na kamenim konzolama na istočnoj fasadi kora počivala drvena konstrukcija (*loža*) i ulaz u prostor nad korom (*kaštel*). Fra Stanko Dujmović (1866. – 1940.) u svojim zapisima sjeća se da su kao mladi pripravnici spavali u „kuli“, misleći na dio samostana.⁴⁵ Očito je ovom dijelu samostana pridodan naziv *kaštela* i *kule*, ne zbog stvarne fortifikacijske funkcije, već zbog njegova izgleda.

I na kraju, *finis coronat opus*, treba spomenuti još dva glagoljska priloga s motivom monograma glavotočkog sina Antuna Dragutina Parčića.⁴⁶ Jedan je urezan u kamenu ploču stola pred ulaz u samostan, a drugi, rustičniji, u kamen ugrađen u zid u samostanskom vrtu. Nastali su vjerojatno između 1871. i 1876. godine, prije odlaska u Rim.⁴⁷ Motiv je vješto izveden od triju Parčićevih inicijala i istovjetan je monogramu na kraju *Mise za umr'šee* na glagoljici iz 1860. godine (Sl. 30., 31. i 32.).⁴⁸

⁴⁴ Arhiv Provincijalata franjevac trećoredaca, Zagreb, arhivski fond: Ostavština fra Danijela Zeca / Zapisi Danijela Zeca, str. 12).

⁴⁵ Arhiv Provincijalata franjevac trećoredaca, Zagreb (arhivski fond: Ostavština fra Stanka Dujmovića / Zapisi fra Stanka Dujmovića).

⁴⁶ BOTICA – KOVAČIĆ – KUCHAR 2015, 140-141

⁴⁷ DEROSI 1993, 37

⁴⁸ TANDARIĆ – BAŠIĆ – DEROSI 1993, 59, 113. Oba monograma najnovije su otkriće oštra oka glavotočkog gvardijana fra Ante Garića.

Sl. 33. Nakon obnove (foto: Damir Krizmanić)

U ovom su radu izneseni rezultati istraživanja vezani uz crkvu i dio samostana oko svetišta.⁴⁹ Obnova ostalih povijesnih dijelova samostana, kojoj se nadamo u dogledno vrijeme, pružit će uvid u građevni razvoj i toga dijela i omogućiti cjelovitu monografsku obradu samostanskog sklopa. (Sl. 33.)

⁴⁹ Zaštitne radove izvodila je tvrtka Kapitel iz Žminja (voditelj radova Serdo Tomišić) pod budnim okom gvardijana fra Ante Garića.

IZVORI I LITERATURA

Izvori:

Arhiv Provincijalata franjevacā trećoredaca glagoljaša, Zagreb (*Regesti pergamena*)

Arhiv Provincijalata franjevacā trećoredaca glagoljaša, Zagreb (arhivski fond: Samostan sv. Marije u Glavotoku, Račun o kupnji orgulja iz 1691. godine)

Arhiv Provincijalata franjevacā trećoredaca glagoljaša, Zagreb (arhivski fond: Samostan sv. Marije u Glavotoku, Knjiga ukapanja mrtvacā u crkvi sv. Marije u Glavotoku 1704 . – 1949.)

Arhiv Provincijalata franjevacā trećoredaca, Zagreb (arhivski fond: Ostavština fra Danijela Zeca)

Arhiv Provincijalata franjevacā trećoredaca, Zagreb (arhivski fond: Ostavština fra Stanka Dujmovića, svezak III. i IV. /bez signatura i paginacije/)

Konzervatorski odjel u Rijeci (Fototeka)

Elaborati i izvješća

Franjevački samostan Košljun, inventar pokretnih kulturnih dobara, (broj elaborata: 502), Konzervatorski odjel u Rijeci, Rijeka, 2003.

Samostan i crkva Bezgrešnog Začeca Blažene Djevice Marije Glavotok – Inventar, Gordana Sobota Matejčić, Damir Sabalić, Damir Krizmanić, (broj elaborata: a4-643), Konzervatorski odjel u Rijeci, Rijeka, listopad 2004.

Glavotok, Crkva sv. Marije, Pokusno sondiranje unutarnjih zidova, restauratorsko izvješće: mr. sc. Radovan Oštrić, Uprava za zaštitu kulturne Baštine, Konzervatorski odjel u Rijeci, Rijeka, svibanj 2008.

Konzervatorska podloga područja Grada Krka, elaborat, Jelica Peković et al., Omega Engineering d. o. o., Zagreb, 2010. – 2011.

Glavotok, Crkva Bezgrešnog Začeca BDM, Restauratorski radovi na ostacima zidnih slika, Ars restauro d. o. o., Zagreb, veljača 2015.

Glavotok, Crkva Bezgrešnog Začeca BDM, Pokusno sondiranje Frankopanske kapele i dodatno sondiranje svetišta, Ars restauro d. o. o., Zagreb, svibanj 2015.

Izvješće o arheološkom nadzoru i sondiranju u svetištu crkve sv. Marije od Bezgrešnog Začeca samostana trećoredaca glagoljaša u uvali Glavotok, sastavio: Siniša Pamić, Juršići, lipanj 2015.

Glavotok, Crkva Bezgrešnog Začeca BDM, Restauratorski radovi na ostacima zidnih oslika (vegetabilni friz i posvetni križevi), Ars restauro d. o. o., Zagreb, prosinac 2016.

Krk, Kompleks katedrale Uznesenja Blažene Djevice Marije i crkve sv. Kvirina – Elaborat konzervatorsko-restauratorskih istraživanja, Krasanka Majer Jurišić, Edita Šurina, Hrvatski restauratorski zavod, Zagreb, svibanj 2018.

Prijedlog projekta obnove orgulja nepoznatoga graditelja na Glavotoku, prof. Emin Armano, Zagreb, 2018.

Konzervatorska studija i arhitektonska snimka povijesnog dijela samostana sv. Marije na Glavotoku, Renato Cottiero, Zagreb, 2019.

Literatura:

BADURINA, Anđelko, *Porat – samostan franjevac trećoredaca 1480 – 1980*, Zagreb: Provincijalat franjevac trećoredaca, 1980.

BADURINA, Anđelko, *Uloga franjevačkih samostana u urbanizaciji dubrovačkog područja*, Zagreb: Institut za povijesne znanosti Sveučilišta u Zagrebu - Odjel za povijest umjetnosti (Studije i monografije Instituta za povijest umjetnosti, knj. 6) i Kršćanska sadašnjost (Analecta Croatica Christiana, sv. XXVII), 1990.

BADURINA, Anđelko, *Inventar samostana sv. Marije Magdalene u Portu na otoku Krku (1734. – 1878.)*, ur. i prir. Tomislav GALOVIĆ, Rijeka – Zagreb: Glosa d. o. o. i Provincijalat franjevac trećoredaca glagoljaša (*Monumenta glagolitica Tertii ordinis regularis sancti Francisci in Croatia*, vol. I. / *Glagoljski spomenici Trećega franjevačkog reda u Hrvatskoj*, sv. 1.), 2013.

BERTOŠA, Miroslav, *Jedna zemlja jedan rat – Istra 1615/1618.*, Pula: Istarska naklada, 1986.

BOLONIĆ, Mihovil, *Bratovština Sv. Ivana Krstitelja u Vrbniku »Kapari« (1323-1973) i druge bratovštine na otoku Krku*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1975.

BOLONIĆ, Mihovil, *Otok Krk kolijevka glagoljice*, Zagreb: Kršćanska sadašnjost (Analecta Croatica Christiana, sv. XII), 1980.

BOLONIĆ, Mihovil, *Uskoci i otok Krk*, *Senjski zbornik VIII* (1980): 343-354.

BOLONIĆ, Mihovil – ŽIC-ROKOV, Ivan, *Otok Krk kroz vjekove*, II. izdanje, Zagreb: Kršćanska sadašnjost i Biskupski ordinarijat Krk, 2002.

BORIĆ, Laris – GUDELJ, Jasenka, *Uveliko i u malo, Lik i likovnost renesansnog Cresa*, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2019.

BOTICA, Ivan – KOVAČIĆ, Vinko – KUHAR, Kristijan, *Knjige posinovljenja, novicijata i zavjetovanja franjevac trećoredaca glagoljaša otoka Krka (1717. – 1914.)*, Zagreb: Provincija franjevac trećoredaca glagoljaša (*Monumenta glagolitica Tertii ordinis regularis sancti Francisci in Croatia*, vol. II. / *Glagoljski spomenici Trećega franjevačkog reda u Hrvatskoj*, sv. 2.) i Staroslavenski institut, 2015.

BRADANOVIĆ, Marijan, *Arhitektura i urbanizam renesanse na otoku Krku*, sv. I-II, doktorska disertacija, mentor: prof. dr. Pavuša Vežić, Zadar: Sveučilište u Zadru, 2007.

BRADANOVIĆ, Marijan, Graditeljstvo Dubašnice u razdoblju renesanse, u: „Az grišni diak Branko pridiokom Fučić” – Radovi međunarodnoga znanstvenog skupa o životu i djelu akademika Branka Fučića (1920. – 1999.) / “I, the Errant Pupil Branko, Surnamed Fučić” – Conference Papers from the International Scholarly Seminar on the Life and Work of Academician Branko Fučić (1920-1999). Priredio / Edited by Tomislav GALOVIĆ, Malinska – Rijeka – Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Institut za povijest umjetnosti, Katolički bogoslovni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Staroslavenski institut, Sveučilišna knjižnica Rijeka, Općina Malinska-Dubašnica, 2011., 231-258.

BRADANOVIĆ, Marijan, Prvi krčki renesansni klesari, u: *Renesansa i renesanse u umjetnosti Hrvatske. Zbornik Dana Cvita Fiskovica II*, ur. Predrag MARKOVIĆ i Jasenka GUDELJ, Zagreb: Institut za povijest umjetnosti i Odsjek za povijest umjetnosti Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2008., 167-182.

BRADANOVIĆ, Marijan, Još jednom o širenju renesansne skulpture na Kvarneru, *Ars Adriatica* 6 (2016): 121-128.

BRADANOVIĆ, Marijan – BRAUT, Ivan, Frankopanska kapela krčke katedrale, *Krčki zbornik* 74 (2017): 34-54.

CAMPBELL, Thomas P., *Tapestry in the Renaissance: Art and Magnificence*, New York: Metropolitan Museum of Art, 2002.

CVITANOVIĆ, Đurđica, Sv. Petar u Šumi, *Peristil* 16-17/1973-1974 (1974): 107-132.

DEMONJA, Damir, *Franjevačke crkve na hrvatskoj obali do kraja 16. stoljeća*, Zagreb: Vedis, 2013.

DEROSSI, Julije, Antun Dragutin Parčić, *Zadarska smotra (Zbornik Parčić)*, Zadar, 1993: 33-44.

DOMIJAN, Miljenko, *Rab – grad umjetnosti*, Zagreb: Barbat, 2001.

FISKOVIĆ, Igor, *Secundum morem patriae. Identitet crkava propovjedničkih redova u jadranskoj Hrvatskoj*, Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske (Studije DPUH 2.), 2016.

FUČIĆ, Branko, Glavotok, *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, sv. 2 (D-Ini), glavni redaktor Andre MOHOROVIČIĆ, Zagreb: Leksikografski zavod FNRJ, 1962., s. v. (str. 390)

FUČIĆ, Branko, *Glagoljski natpisi*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti (Djela JAZU, knj. 57), 1982.

GALOVIĆ, Tomislav, *O Dubašnici i njezinim ljudima. Prinosi za povijest dubašljanskoga kraja na otoku Krku*, Rijeka: Općina Malinska-Dubašnica, Malinska – Izdavačka kuća Adamić, Rijeka – Povijesno društvo otoka Krka, Krk (*Krčki zbornik*, sv. 48., Posebno izdanje Povijesnog društva otoka Krka, sv. 42.), 2004.

HILJE, Emil, *Spomenici srednjovjekovnoga graditeljstva na Pagu*, Zadar: Arheološki muzej Zadar, 1999.

HILJE, Emil, Utemeljenje franjevačkih samostana na zadarskim otocima, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 45 (2003): 7-19.

HORVAT, Anđela – MATEJČIĆ, Radmila – PRIJATELJ, Kruno, *Barok u Hrvatskoj*, Zagreb: Liber – Odjel za povijest umjetnosti Centra za povijesne znanosti – Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske – Grafički zavod Hrvatske – Kršćanska sadašnjost (Povijest umjetnosti u Hrvatskoj i Biblioteka povijesti *Historiae*), 1982.

IVANČIĆ, Stjepan M., *Povjestne crte o samostanskom III Redu sv. O. Franje po Dalmaciji, Kvarneru i Istri i poraba glagolice u istoj redodržavi sa priložima. Sakupio i priobćio o. Stjepan nauč. Ivančić, svećenik istoga Reda. S dopustom crkvene i redovne vlasti. Zadar: Odlikovana Tiskarna E. Vitaliani, 1910.*

JURKOVIĆ, Miljenko, *Romanička sakralna arhitektura na gornjojadranskim otocima*, doktorska disertacija, Zagreb: Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu – Odsjek za povijest umjetnosti, 1990.

KLAIĆ, Nada, Knezovi Frankapani kao krčka vlastela, *Krčki zbornik* 1 (1970): 125-180.

KLAIĆ, Vjekoslav, *Krčki knezovi Frankapani. Knjiga prva. Od najstarijih vremena do gubitka otoka Krka (od god. 1118. do god. 1480.)*, Zagreb 1901. – reprint izdanje: Rijeka: Povijesno društvo otoka Krka (*Krčki zbornik*, sv. 25. Posebno izdanje, sv. 19) i Izdavački centar Rijeka (*Biblioteka Fluminensia*, sv. 3), 1991.

LASZOWSKI, Emilij(e), Razgrabljene stvari grofa Petra Zrinskoga i Franje Krsta Frankopana i njihovih pristaša g. 1670. – 1671., *Starine JAZU* 41 (1948): 159-237.

MARKOVIĆ, Mirko, *Kartograf Ivan Klobučarić i Rijeka. Rijeka i kvarnersko primorje na starim zemljopisnim kartama s naročitim obzirom na doprinos hrvatskog kartografa Ivana Klobučarića*, Rijeka: Adamić, Naklada Benja - Lokve, Povijesno društvo otoka Krka (*Krčki zbornik*, sv. 47. Posebno izdanje, sv. 41), 2002.

MILČETIĆ, Ivan, Arheologično-istorične crtice s hrvatskih otoka [I], *Viestnik Hrvatskoga arheologičnoga društva* VI (1884) 1: 18-28.

MOHOROVIČIĆ, Andre, Prikaz primjene specifične interpolacije gotičke konstrukcije svoda u romaničke objekte na području Istre i otoka Cresa, *Ljetopis JAZU* 63 (1959): 509-531.

NAZOR, Anica, *Zagreb – riznica glagoljice. Katalog izložbe, obrada kataloških jedinica* Branko Fučić, Anica Nazor i Šime Jurić, Zagreb: Nacionalna i sveučilišna biblioteka, 1978.

POLONIJO, Mate, O starim bratovštinama na otoku Krku, *Bogoslovska smotra* XXIII (1935) 1: 63-80.

RUNJE, Petar, *Glavotok. Svetište Majke Božje*, Glavotok: Samostan sv. Marije, 2005.

SLUKAN ALTIĆ, Mirela, *Povijesna topografija otoka Krka. Slike vremena u zrcalu starih karata*, Zagreb – Rijeka: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti - Zavod za povijesne i društvene znanosti u Rijeci s Područnom jedinicom u Puli, 2016.

ŠTEFANIĆ, Vjekoslav, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Zagreb: Jugoslaven-ska akademija znanosti i umjetnosti (Djela JAZU, knj. 51), 1960.

TANDARIĆ, Leonard – BAŠIĆ, Petar – DEROSI, Julije, Popis radova Dragutina Parčića, *Zadarska smotra* (Zbornik Parčić), Zadar, 1993: 59-62.

TOMIĆ, Radoslav, Anđeli u Vodicama, Sutivanu i Glavotoku, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 41 (2008): 363-374.

ŽIC-ROKOV, Ivan, Crkve posvećene Majci Božjoj od VI – XI. stoljeća na području Krčke biskupije, *Bogoslovska smotra* XLI (1971) 4: 447-462.

Damir SABALIĆ

The Church and Monastery of St. Mary at Glavotok – a reinterpretation of its architectural development

Summary

The Monastery of St. Mary at Glavotok is situated at the extreme north-west point of the island, its “head” (*glava otoka*), whence it derives its name. Glavotok was first mentioned as far back as 1277 and it was linked to a women’s hermitage with an accompanying chapel. In the mid-15th century, Count Ivan Frankapan donated a church with an estate to the Third Order Franciscans. The Franciscans, led by Fr. Matija Bošnjak Mastilić, built a monastery, and then a new church as well at the beginning of the 16th century. This paper presents the results of rescue and exploratory archaeological work in the Church and (part of the) Monastery of St. Mary at Glavotok. An analysis of the monastic complex, supplemented by new insights, allowed for a reinterpretation of the architectural development of the church and part of the complex alongside the sanctuary. It has been ascertained that the Renaissance Franciscan church from the beginning of the 16th century was built at the site of an earlier medieval Frankapan church. The already set orientation was respected, and the new building even incorporated the entire northern lateral wall of the old church with the remains of frescoes. It was proven that the so-called Frankapan chapel was a profane space that was repurposed into a sacristy in the 16th century. The church’s appearance in the 16th century was ascertained, for it changed considerably after Baroque elements were added in the latter half of the 18th century. The finds of a niche for an organ and a pulpit are interpreted. The new finds of stone sculpture, two stone bracket corbels from the 15th century, are also presented. The catalogue of Glagolite inscriptions has been enhanced with two examples, parts of a gravestone with Glagolitic symbols from 1703.

Key words: Frankapans, Third Order Franciscans, Monastery and Church of St. Mary at Glavotok, 15th-18th century architectural development, fresco, 15th century stone sculpture, Glagolitic inscriptions.